Rituelen reportage | Veel Joodse Nederlanders weten niet hoe ze hun geloof en cultuur moeten praktiseren. Dus schreef rabbijn Joram Rookmaaker een boek waarin hij Joodse rituelen stap voor stap uitlegt.

‘Het Jodendom gaat echt over **doen**, en dan vooral thuis’

tekst **Zahra Menguellati**

‘Wat voor joodse rituelen doen jullie al thuis?”, vraagt Judith Whitlau (58) aan haar groepje tijdens een rondleiding door het Joods Museum in Amsterdam. “Matses eten met bruine suiker”, klinkt het. “Naar sjoel (synagoge, red.) gaan met Jom Kipoer.” Een andere aanwezige: “Kippensoep maken volgens het recept van mijn moeder”.

In een zaaltje van het museum verzamelt zich een groep van ongeveer 35 Nederlanders met een Joodse achtergrond. Bekenden begroeten elkaar met omhelzingen en kussen. Ze kennen elkaar van de Liberaal Joodse Gemeente, een gemeenschap en synagoge in Amsterdam.

Er zijn niet alleen ‘praktiserende’ Joden. Rabbijn Joram Rookmaaker (55) heeft de leden gevraagd ook Joodse familie en vrienden mee te nemen van buiten de Amsterdamse gemeenschap.

Sommigen gaan wat onwennig zitten. Op deze zondagmiddag komen ze luisteren naar de presentatie van *Judaism in a book: Joodse traditie binnen handbereik*: een nieuw ‘instructieboek’ voor Joodse rituelen. De titel is Engels, maar het is verder Nederlandstalig.

Rookmaker wil die rituelen toegankelijk maken. Iedereen kan ze met het boek in de hand thuis uitvoeren. Er staan korte uitlegteksten in over belangrijke tradities en rituelen, en het boek is interactief: het heeft twaalf knopjes waarmee je brachot – zegenspreuken – kunt afspelen.

“We moesten denken aan de techniek van een kinderboek, waarbij je op een knopje drukt en een tractor hoort rijden”, legt Rookmaaker uit. “Als je een geluidsknop indrukt, hoor je hoe je teksten en liederen bij belangrijke rituelen in het Hebreeuws uitspreekt. Als je dat doet terwijl je bijvoorbeeld de kaarsen aansteekt voor sjabbat (de rustdag die vrijdagavond begint en zaterdagavond eindigt, red.), dan voer je echt een joods ritueel uit.”

Vervolgens kun je het boek aan de stekker leggen om het op te laden voor een volgend ritueel.

Het vrijdagavondritueel staat in het eerste hoofdstuk van het boek. Er is een ‘boodschappenlijstje’ om je hierop voor te bereiden: twee kaarsen, twee challes (gevlochten broden), zout, een kleedje, speciale wijn en een mooie beker. Vóór het verschijnen van de sterren op vrijdagavond hoort iedereen op te staan. De ‘vrouw des huizes’ zegt of zingt dan een zegenwens over de kaarsen.

De tekst daarvan staat in een kader: de oorspronkelijke Hebreeuwse versie, een fonetische tekst en een vertaling. Als de gebruiker het eerste knopje indrukt, klinkt er een vrouwenstem uit het boek die de kaarsen-bracha zingt.

Een geseculariseerde gemeenschap

Het handboek is een vervolg op het project *Judaism in a box* uit 2021, een abonnement voor pakketten met joodse rituele voorwerpen en uitlegkaarten. Daar kwamen veel positieve reacties op, zegt Rookmaaker. De makers besloten de uitlegkaarten te bundelen en aan te vullen met meer teksten.

Er liggen nu tweeduizend stuks klaar voor verkoop, via een website en bij drie verkooppunten in Amsterdam.

Als rabbijn ziet Rookmaaker dat de stap naar de synagoge voor Joodse Nederlanders ‘vaak groot is’. Dat blijkt ook uit onderzoek in opdracht van het Joods Maatschappelijk Werk (JMW), dat tijdens de bijeenkomst wordt gepresenteerd.

Van de ‘kerngroep’, die uit ongeveer 35.000 Nederlanders bestaat die zichzelf Joods noemen, is maar 23 procent aangesloten bij een religieuze organisatie. Daarmee is de Joodse gemeenschap in Nederland een van de meest geseculariseerde in Europa.

Dat past binnen het patroon van ontkerkelijking in Nederland. In combinatie met een hoog aantal gemengde huwelijken en een toenemend antisemitisme kan dit volgens JMW leiden tot assimilatie, of is er de mogelijkheid dat Joden een ‘dubbelleven’ gaan leiden.

JMW-directeur Margo Weerts (63) ziet *Judaism in a book* als een aanvulling op haar werk. “Als organisatie die psychische en sociale steun biedt aan Joden, streven wij naar een toekomstscenario dat we *Makom* noemen: een inclusieve, pluriforme Joodse gemeenschap waarin het Joodse leven gevierd en gezien mag worden.”

Daarvoor moeten organisaties wel actie ondernemen. “Het boekje van Rookmaaker kan aarzelingen over Joods-zijn wegnemen door mensen kennis aan te reiken.”

Volgens een schatting in het demografisch rapport op basis van familiebanden en tellingen van de Israëlische overheid zijn er nog zo’n 30.000 Joden in Nederland die zichzelf anders identificeren. Het totaal aantal Joden komt dan uit op ongeveer 65.000. Dat aantal groeit gestaag door immigratie uit Israël. Daardoor ‘israëliseert’ de Joodse gemeenschap.

> ‘We streven naar een inclusieve, pluriforme Joodse gemeenschap waarin het Joodse leven gevierd wordt’

Of mensen naar de synagoge gaan, is niet bepalend voor hun Joods-zijn, zegt Rookmaaker. “Het Jodendom gaat echt over doen, en dan vooral thuis.” ‘Jodendom is doen’ is ook de eerste zin van de inleiding van het boek. “Of mensen geloven in God of niet, dat vind ik een privéaangelegenheid.”

Ook bij de lezing gaat het enkel over praktiseren, niet over geloven. Uit het onderzoek van JMW, waarin wordt geciteerd uit ouder Europees onderzoek onder Nederlandse Joden, blijkt dat geloven in God het minst belangrijke is voor hun identiteit. Joodse Nederlanders vinden het herdenken van de Holocaust, strijden tegen antisemitisme, en deel uitmaken van het Joodse volk de belangrijkste aspecten.

Het onderzoek laat ook zien welke joodse rituelen populair zijn. Pesach vieren, waarbij de uittocht uit Egypte wordt herdacht, gaat daarbij aan kop. Ook steekt bijna de helft van de ondervraagde Joden kaarsen aan op vrijdagavond, en eenzelfde aantal vast soms op Jom Kipoer, de Grote Verzoendag.

Na de presentatie van het boek is er een quiz. De aanwezigen gaan in koppels aan de slag met vragen over het Jodendom. Bij het bespreken van de vraag ‘Hoe loop je naar de bima (een podium met lessenaar in de synagoge, red.) om in het Hebreeuws uit de Thora te lezen?’ roept een vrouw vooraan: ‘zenuwachtig!’ Er wordt gelachen.

De rabbijn legt geduldig uit dat je de kortste weg naar de bima moet nemen. Dat is om te laten zien dat je vereerd en verheugd bent om uit het heilige boek voor te mogen lezen.

De cultuur doorgeven

Zoe Bar-Pereg (53) is de grafisch vormgeefster van *Judaism in a Book* en heeft zelf ook veel baat bij het boek: de quiz ging haar ‘niet erg goed’ af. Ze groeide op met joodse tradities als Pesach en Jom Kipoer. Haar ouders organiseerden die feestdagen. “Naarmate mijn vader ouder wordt, moet ik zelf steeds meer de leiding nemen in de rituelen. Nu hoef ik niet alles meer te vragen, maar kan ik gewoon dat boek erbij halen.”

De uitgave geeft haar ‘houvast’. “Ik vind het fijn dat de rituelen die we doen allemaal op een rijtje staan en stap voor stap uitgelegd worden.” Haar man is niet Joods, en daardoor vindt ze het soms lastig om de cultuur aan haar kinderen door te geven.

Tijdens de rondleiding staat de groep stil bij een imposante achttiende-eeuwse zilveren chanoekia, een negenarmige kandelaar. “Deze steken we aan met Chanoeka”, legt rondleidster Whitlau uit. Die winterse feestdag hangt volgens haar samen met identiteit. Joden zetten de kandelaar in hun raam om het licht te delen met de buitenwereld, en laten zo zien wie ze zijn.

> ‘Naarmate mijn vader ouder wordt, moet ik zelf steeds meer de leiding nemen in de rituelen’

Veel aanwezigen weten nog niet helemaal wat hun Joodse identiteit voor hen inhoudt, en durven uit angst voor negatieve reacties niet met hun naam in de krant.

Anne-Jaël Elskamp (28) durft dat wel aan. Zij viert van kleins af aan al feesten als Pesach met haar familie. “Ik weet nog niet zo goed of ik ook thuis meer aan rituelen wil doen”, zegt ze. “Maar dit boek, vooral met de geluidsfragmenten in het Hebreeuws, is wel een fijn handvat voor als ik dat zou willen.”

Veel Joden die rabbijn Rookmaaker spreekt, denken sinds de Hamasaanvallen op 7 oktober 2023 meer na over wat het betekent om Joods te zijn. “Het is niet zo’n fijne tijd nu voor Joden. Mensen willen je in een hokje duwen, daardoor word je bewuster van je identiteit.”

7 oktober was, benadrukt Rookmaaker, trouwens geen reden om het boek uit te brengen, dat project begon al eerder.

Bar-Pereg vertelt dat ze zich na 7 oktober anders tot andere Joden is gaan verhouden. Als kind van Joodse ouders uit Londen voelde ze zich altijd al wat minder verbonden met de Joodse gemeenschap in Amsterdam. “Maar nu ik in dit zaaltje zit met dit kliekje, voel ik me met hen verbonden door wederzijds begrip en gedeelde ervaringen.”

Door de rituelen staat ze stil bij ‘Joods-zijn’. Rookmaaker omschreef dit in de lezing als ‘een soort mindfulness’. “Je bent met je familie, je dekt de tafel samen, trekt iets moois aan, vraagt je af ‘hebben we wel genoeg keppeltjes’”, zegt Bar-Pereg. “Het is een moment waarop je even niet met al het andere bezig bent.”

Simchat torah viering in de Synagoge Liberaal Joodse Gemeente in Den Haag (2023); een Joods feest waarop wordt gevierd dat het Joodse volk de Thora bezit. FOTO JORIS VAN GENNIP

Joram Rookmaaker,
Judaism in a book: Joodse tradities binnen handbereik,
LJG Amsterdam;
127 blz. €34,95
Te bestellen via
www.judaismineabook.nl